University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

The dynamics of lover and beloved in One Thousand and One Nights

DOI: 10.22111/jllr.2022.40009.2978

Ghanbar Ghodoosian[1] | **Hassan Bassak** ✉[2] | **Reza Ashrafzadeh**[3]

1- Ph.D student of Persian Language and Literature Department, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad. Iran. E.mail: ghoddosiyan@yahoo.com

2- Corresponding Author,Associate Professor of Persian Language and Literature Department, Payame Noor University, Tehran, Iran. E.mail: bassak@pnu.ac.ir

3- Professor of Persian Language and Literature Department, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad. Iran. E.mail: ashrafzade@yahoo.com

Articl history: Received date: 2021-9-24; revised date: 2022-7-3 ; Accepted date: 2022-7-5

Abstract

Dynamics refers to the change in the attitude and actions of the characters things like: legerdemain, journey, material and spiritual tools, the role of fairies, superhuman powers in the story, etc. which are among the factors that cause the dynamism of the character of the lover and the beloved. In this article, the authors describe the above-mentioned factors in the twelve love stories of One Thousand and One Nights. At first, it was thought that the beloved had less action and dynamism than the lover, but we found that the beloved uses all the factors to achieve the lover in "crisis" and "Infrastructure". Therefore, the present study, which has been done analytically-descriptively, with a look at the intellectual infrastructure of the work, is an answer to the question: why the narrator sometimes has a sociological and semantic approach (attitude) to the formation of characters and sometimes to the superstructure and functions and actions pays attention to the characters? The results of the research show that in the story of One Thousand and One Nights, wherever the lover reaches a state of stagnation, the lover with a clear plan makes him dynamic and active. Besides, whenever the lover loses the beloved somewhere in the story, he tries to include a helper like a fairy in the process of telling the story in order to encourage and motivate the lover to travel. However, the lover of finds his lost circle and flourishes from inside and is freed from "individuality".

Keywords: A Thousand and One Nights, Dynamic Factors, Theatrical Visualization, Semantic Attitude

1-Introduction

One Thousand and One Nights is a collection of folk tales that was probably created before the Achaemenids period in India under the name of "Thousand Myths" and later translated into the Pahlavi language during the Sassanid period.The narrator visualizes the theme of love. "I define dramatic visualization as the presentation of a thing or a person by describing in great detail or imitatively translating moods, movements, and conversations that give a particular scene a visual aspect. "Or it shows it in the eyes of the audience." (Pinalet, 1353: 39) In this research, we intend to show how characters are formed in the context of the story by examining and explaining the themes. Thematic patterns of the Thousand and One Nights, such as mediator solutions, beloved advice to the lover of all, change the attitude of the heroes, which Pinalt refers to as the "distribution of recurring

Cite this article: Journal of Lyrical Literature Researches, Vol. 21, No.40, 2023, pp.189-210. Publisher: University of Sistan and Baluchestan. Title of paper: " The dynamics of lover and beloved in One Thousand and One Nights". The Authors: Ghodoosian.GH. & Basak. H.&Ashrafzadeh.R. DOI: 10.22111/jllr.2022.40009.2978

concepts" (Pinalt, 1974: 35), which they have moral and semantic implications. On the other hand, the actions of the heroes create the events that form the basis of the formal and structural modeling of the story. Therefore, by comparing the two types of modeling mentioned, it is determined how the content enriches and deepens the construction.

1.1. Statement of research problem and question

Analyzing and explaining the understanding of the story depends on recognizing and explaining the characters that are intertwined and inseparable, so that awareness of their ideals, desires and aspirations becomes the basis of the story. Thus, "since in the story the plot is identified and planned before the characters, then the action is superior to the character." (Ricoeur, 1383: 80) In this study, the dynamics of the lover and the beloved is examined and the fact that in the syntactic chain of words, wherever the lover has reached a standstill and lost the beloved, in the axis of companionship, a helper like a fairy encourages and motivates the lover to travel and the dynamics of love and made it possible for him to achieve the goal. The issue of travel has helped to find the roots of the stories because in the stories that have Indian and Iranian roots in them the themes of "legerdemain" and "journey" are more visible, so the lover is more dynamic. With this approach, recent research is the answer to the following questions:- Why in the love stories of One Thousand and One Nights, the dynamism of the beloved, although seemingly less, is deep and effective?- Is there a connection between legerdemain and journey, which are of dynamic factors of lover, with the presence of fairies?

2-Research method

The authors of this study first compiled a list of One Thousand and One Night love stories. From the love stories of One Thousand and One Nights, twelve stories were chosen in such a way as to express the totality of the work. Also in connection with the basic story of this work, namely; the story of "Shahriar and Shahrzad".

3- Discussion

In story number (5), the narrator uses the set of factors to show the dynamics of the lover and the beloved with the whole artist.The helper expands the construction of the heroes' attitudes and actions with the two main functions of solution and help, respectively.The characters have achieved different attitudes and actions by "executing the plan" and "disguising", and "journey" has been added to the breadth of the plot and color of the events, and "superhuman powers" have made the text better and more attractive.The collection of these global actions and behaviors has created a story that looks more spectacular and real than the real world. These factors help the reader to relate to the characters, and the events and happenings are attractive and experiential for her and illustrate pure events that are stable and noticeable over time and are attractive to the audience at any level and time.According to the dynamics of the lover (legerdemain factors): figure 1: Although the lover is more dynamic in quality factors such as map execution, fearlessness, and exchange, she is stronger in influencing the lover's action. This action is the main event because the narratives are "combined in a chronological or causal order and create micro-sequences; "Micro-sequences also form macro-sequences, and the whole narrative is made up of macro-sequences coming together." (Hurri, 2009:p. 194). For example, in story number (5), micro-sequences of emerald in secret indicate the dynamics and macro-features of Shahrzad. "Zomorod" uses a set of cause and effect factors to create micro-sequences. This micro-sequence secretly recounts all the dynamics of Shahrzad. "Women where the conflict in the story culminates ... secretly and indirectly but quite effectively ... they lead the narrative to their desired end." (Bayat, 2010:p. 92)

4) Conclusion

1. In the story of One Thousand and One Nights, love and dynamic beloved are the lost circle of human beings who saves the lover from individuality and leads her to social interaction and makes them fruitful and flourishing. 2. Different classes of society in the form of groups such as the maid or the king's daughter, each of them is effective in some way in shaping the society and by presenting different perspectives, they present a polygonal prism of the society. 3. The characters are the building blocks of the thousand and One Nights stories. By changing the attitude they create in themselves and the reader, they enrich the content of the stories. These elements create the entanglement between the structure and the content of the stories in such a way that they seem inseparable and attractive. 4. In Thousand and One Nights, wherever the lover reaches a state of stagnation, the lover with various effects and manifestations lends him dynamism and action. That is why the characters, although they are kind and stereotyped, become objective in their limit and go beyond the brigade and remain in

memory. 5. The dynamic lovers of the story of the Thousand and One Nights, the mediators and helpers, by repeating their actions, create the "fictional world" while it is made by the mind - emphasizing its lyrical and lyrical aspects – invites lover to the meaning. Also, with the similarities that they create from the fictional world with the "reconstructed level" or "represented reality", they reconstruct the process of shaping the prince's psyche and show the perfect human model in front of his eyes in order to get rid of stagnation and manifest and Find it dynamic and radiant. 6. In stories involving fairies and superhuman powers; the ratio of "desire" and "alacrity" activates the lover and the beloved. Therefore, the fearless act of the lover involves the incident of imprisonment, and this incident causes the incident to become a story.

5-References

1- Ahmadi, Babak. 1993, **The structure of text interpretation**. Volume II. second edition. Tehran: Publishing Center

2- Aikhenbaum, Boris and Shkolovsky, Victor and others, 2006. **Literary theory** (texts from Russian formalists). Compiled and translated into French by Tzutan Todorov. Translated by Atefeh Tahaei. Tehran: Akhtaran Publishing

3- Bahar, Mehrdad. 2006. **An Inquiry into Iranian Culture,** by Abolghasem Esmailpour. Tehran: Myth.

4- Baronian, Hassan ,2010, **Characterization in Short Stories of Sacred Defense**, Foundation for the Preservation of Relics and Publication of Sacred Defense Values, Tehran.

5- Bayat Hossein ,2010,**The Focus of Female Heroes in Folk Tales** (Analysis of Myths as Women's Collective Dreams) Scientific Quarterly - Literary Criticism Research Vol. 11. S. 3 Autumn and Winter.

6- Christine Sen, Arto Emmanuel, ,2007, **Iranian Legends**, translated by Amir Hossein, Akbari Shalchi, Tehran: Third Edition

7- Dehkhoda, Ali Akbar ,1377, **Dictionary**, University of Tehran Press.

8- Dori, Najmeh, and others ,2013, **Narrator style in the tales of One Thousand and One Nights**. History of Literature, Spring and Summer (3/72). pp. 47-74.

9- Foroughi, Sahba and others ,2013, **Consequences, Relationships, Functions in Short Stories**, Journal of Persian Language and Literature, Year 21. Issue 74, Spring .pp. 93-117.

10-Hayati, Zahra ,2016, **The Importance of "Structure" and "Theme" in the film and television adaptations of One Thousand and One Nights**, Quarterly Journal of Comparative Literature Research ,Volume 4, Number 2, Summer, pp. 17-43.

11-Horri, Abolfazl. 2009. **Book Criticism and Introduction**: Brecht's Narrative Studies English-American Criticism: Introduction to the Story and Text Book by Seymour Jetman (1978) Quarterly Journal of Literary Criticism Q3.sh8. Winter .pp. 193-208.

12-Horri, Abolfazl ,2009, **Narratology in the English-American Critique Tradition**: An Introduction to the Book of Stories and Text by Seymour Chatman (1978) Quarterly Journal of Literary Criticism

13-Hosseini, Najmeh and others. (2010) **A study of narrative aspects in the narrations of One Thousand and One Nights**. Journal of Literature and Language. New Volume, No. 27 (24 consecutive) Spring .pp. 87-114.

14-Jung, Carl Gustav ,2006. **Man's symbols**. Translation. Mahmoud Soltanieh, Tehran.

15- Mahjoub, Mohammad Jafar ,1955, **Persian folk tales**: A. Alila and Laila, Sokhan, sixth year, ninth issue, Azar. pp. 391-423.

16-Pinalet, David ,2011,**Storytelling methods in One Thousand and One Nights**, translated by Fereydoun Badraei, Hermes Book Publishing Company

17- Propp, Vladimir ,1989, **Morphology of fairy tales**, translated by Fereydoun Badraei, Tehran: Toos.

18-Raymond Kenan, Shlomit, 2008. **Narrative: Contemporary survival**. Translated by Abolfazl Horri. Tehran. Farabi Cinema Foundation.

19-Ricoeur, Paul ,2004, **The time and story of the first book**, translated by Mahshid Nonhali. Tehran, Gam No Publications, first edition.

20- Samini Naghmeh, (2000) **Love and Magic** (Research in Hezar Afsan), Tehran: Toos

21- Shahmoradian, Kamran, Ebrahimi, Shayesteh ,2014, **Classification and rooting of love stories of One Thousand and One Nights with a critique of formative structuralism**, Persian Literature Research Institute of Humanities and Cultural Studies, Fifth Year, Third Issue, Fall ,pp. 67-86.

22-Tamimdari, Ahmad, Abbasi, Samaneh ,2012, **Structural and Analytical Critique and Semiotics of One Thousand and One Nights Love Stories**, Stylistics Quarterly, Fifth Year, First Issue - Consecutive Issue 15, pp. 9-22.

23-Tasoji Tabrizi, Abdoltif ,2000, **One Thousand and One Nights**, two volumes, Tehran, Hermes.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Cite this article: Journal of Lyrical Literature Researches, Vol. 21, No.40, 2023, pp.189-210. Publisher: University of Sistan and Baluchestan. Title of paper: " The dynamics of lover and beloved in One Thousand and One Nights". The Authors: Ghodoosian.GH. & Basak. H.&Ashrafzadeh.R. DOI: 10.22111/jllr.2022.40009.2978

پژوهشنامه ادب غنایی
شاپا چاپی: ۵۷۳۷-۲۰۰۸
شاپا الکترونیکی: ۵۰۱۱-۲۵۳۸
Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

پویایی عاشق و معشوق در هزار و یک شب

قنبر قدوسیان [۱] | حسن بساک [۲] ✉ | رضا اشرف زاده [۳]

۱- دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: ghoddosiyan@yahoo.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: bassak@pnu.ac.ir
۳. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: ashrafzade@yahoo.com

چکیده

منظور از پویایی (Dyamics)، تحول در نگرش (Attitude) و کنش (Activity) شخصیّت هاست. عواملی از قبیل: عیّاری، سفر، ابزارهای مادی و معنوی، پریان و قوای مافوق بشری و... نمودهای مختلف پویایی عاشق و معشوق هستندکه نگارندگان به شرح، تبیین عوامل یاد شده در دوازده داستان عاشقانه هزار ویک شب پرداختند تا از این رهگذر اهمیّتِ شخصیت پردازی پویا در اثرگذاری آن مشخص گردد. در آغاز چنین تصور می شد که معشوق کنش های پویایی کمتری نسبت به عاشق دارد امّا وی در «بزنگاه» و «زیرساخت»، از تمامی تضادها برای دست یابی به عاشق بهره می گیرد بنابراین پژوهش حاضر که به روش تحلیلی –توصیفی، با نگاهی به زیرساخت فکر اثر انجام گرفته است؛ پاسخی به این است: چرا راوی برای شکل گیری شخصیت ها گاه رویکرد جامعه شناختی و معنی انگارانه (نگرشی) داشته وگاهی رو به ساخت وکارکردها و کنش های عیّاررانه آن هامی پردازد؟ این رویکرد بدان جهت صورت می گیرد تا شهرزاد بتواند با بیان جذاب و شیوا به شکل دهی روان شهریار بپردازد و با طرح رفتارها و منش های انسانی با شیوه تجسم نمایشی، به الگوگیری از انسان کامل ترغیبش سازد. نتایج پژوهش نشان می دهد در هزار ویک شب هر جا عاشق به ایستایی می رسد، معشوق با طرح عیّارانه او را به پویایی وکنش وا می دارد. همچنین هر گاه وی در زنجیره نحوی کلام معشوق را از دست داده در محور همنشینی یک یاریگر مانند پری با تشویق و ایجاد انگیزه عاشق را به سفر ترغیبش کرده و حلقهٔ گمشد خود را باز می یابد. از «فردیت» می گسلد، درونش شکوفا می گردد.

کلیدواژه‌ها: هزارویک شب، تجسم نمایشی، نگرش معنی انگارانه.

۱- مقدمه

هزار و یک شب ، مجموعه ای از داستان های عامیانه است که احتمالاً قبل از دوره هخامنشیان در هندوستان، با نام «هزار افسان» آفریده شده و بعد ها در دوره ساسانیان، به زبان پهلوی ترجمه شده است. این اثر بهترین نمایانگر آداب و رسوم

پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۰، شماره ۴۰، ۱۴۰۲، صص ۲۱۰-۱۸۹. ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۲تاریخ انجام اصلاحات: ۱۴۰۱/۰۴/۱۲. تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۴. نویسندگان: قدوسیان، قنبر؛ بساک، حسن؛اشرف زاده، رضا. عنوان مقاله: " پویایی عاشق و معشوق در هزار و یک شب "
DOI: 10.22111/jllr.2022.40009.2978

و فرهنگ مشرق زمین است. در قرن سوم هجری از پهلوی به عربی ترجمه شده و «الف خرافه» نام گرفته است. در قرن چهارم هجری متوکّل عباسی، این کتاب را به مصر آورده، در قاهره، قصه سرایانی که در روزگار خلفای فاطمی(۲۹۷- ٥٦۷ ق) و ایوبی (٥٦٤ – ٦٤۸ ق) می زیستند؛ حکایت هایی به آن افزودند. بیشتر داستان های بررسی شده از این گروه هستند. داستان ها و حکایت های کوتاه که ترکیب محکم و استوار و محتوایی کاملاً عاشقانه دارند و هدفمند به اثر افزوده شده اند.« حکایت هایی که خلیفه ی بغداد در حل و فصل وقایع و مشکلات آن دخالتی موثر دارد، جزء داستان هایی است که در بغداد به هزار و یک شب افزوده شده است.»(محجوب، ۱۳۳٤ : ۱۱۱۰). ماجرای داستان هایی از قبیل «حکایت شجره الدار» و «دو وزیر» از این دسته هستند. «داستان هایی که در آن به زندگی مردم بغداد، بصره و دیگر شهرهای خلافت عباسی مثل کوفه، دمشق و حلب [می پردازد]». (شاهمرادیان و ابراهیمی، ۱۳۹۳ : ۷۹).«از مشخصه ی داستان های عاشقانه ی بغدادی، عشق در نگاه اوّل است. این شگرد داستان پردازی در اغلب داستان های بغدادی دیده می شود.»(ثمینی،۱۳۷۹ : ۲۷۲) راوی مضمون عشق را به شکل تجسمی نمایش می دهد. «تجسم نمایشی را به منزله ی ارائه یک چیز یا یک شخص با توصیف فراوان جزئیات یا برگردان مقلّدانه حالت ها، حرکت ها و گفتگوها تعریف می کنم که به طریقی به صحنه معینی، جنبه ی دیداری، می دهد. یا آن را در چشم خیال مخاطب نمایان می کند.» (پینالت،۱۳۵۳ : ۳۹) شهرزاد با بیان پویایی معشوق ها و بهره گیری از طبقات جامعه و آوردن معشوق های متفاوت ؛ از پایین ترین طبقه(کنیز) تا بالاترین طبقه(دختر پادشاه)، پیام و معنی نهفته ی خود را، نه از زبان فرد خاصی، بلکه از زبان طبقات مختلف جامعه که هر یک هنر«گفتن» دارند؛ بازگو می کند تا منشوری از دیدگاه های مختلف را به نمایش بگذارد. آن ها واسطه ، راوی، شاعر و مغنی هستند بنابراین«آوردن تمثیل های موازی برای یک مضمون واحد، یک شگرد اقناع است.»(حیاتی،۱۳۹٥: ۳۱) در حقیقت گروه های یاد شده با «گفتن» از قدرت پدیدآرندگی بهره می گیرند. «وقتی نویسنده چیزی را به خواننده نشان می دهد، آن را چنان شگفت انگیز نمایش می دهد تا بتواند به شدت توهّم واقع گرایانه آن بیفزاید، اما هنگامی که به خواننده اش درباره ی چیزی می گوید، از قدرت پدیدآرندگی خود سود می جوید تا رویداد را چکیده وار بیان کند یا درباره ی رفتار شخصیّتی در داستان قضاوت کند. بی آنکه با بکار بردن توصیف های جزئی به رویداد یا شخصی،«حضوری» خیالی بدهد.»(پینالت،۱۳۵۳ :۳۹) در این پژوهش برآنیم که با بررسی و تبیین مضمون ها نشان دهیم که شخصیّت ها چگونه در بستر مضمون ها شکل می گیرند. الگوپردازی های مضمونی هزار و یک شب از قبیل، چاره گری های واسطه، توصیه های معشوق به عاشق همه سبب تغییر نگرش قهرمانان می گردند که پینالت از آن به عنوان «توزیع مفاهیم مکررالوقوع»(پینالت،۱۳۵۳: ۳٥) نام می برد که بن مایه های اخلاقی و معنی انگاری دارند. از سوی دیگر کنش های قهرمانان رویدادها را می سازند که اساس الگوپردازی صوری و ساختاری داستان را تشکیل می دهند. بنابراین با مقایسه دو نوع الگوپردازی یاد شده مشخص می گردد که چگونه محتوا، ساخت را غنی و عمیق می نماید.

۱-۱- بیان مساله و سوالات تحقیق

در این پژوهش، شخصیّت شناسی قصه های عامیانه هزار و یک شب با تکیه بر شناخت و نحوه تعامل و اثرگذاری شخصیّت های عاشق و معشوق انجام پذیرفته است. به جهت این کارکرد، شخصیّت های یاد شده در روندی پویا به شکل دهی داستان ها کمک موثری می کنند تا بدان حدکه قصه های هزار و یک شب را، از وابستگی به طرح و روایت می رهانند. شخصیّت ها، در قالب گفتمان و جلوه گری عاشق و معشوق، به داستانی شدن ماجراها کمک شایانی می کنند. کنش های متقابل زنان و مردان، «چراهایی» را خلق می کند که به چگونگی شکل دادنِ ماجراها؛ تاثیر بسزایی می گذارد. تحلیل و تبیین فهم داستان به شناخت وتبیین شخصیّت هایی که در هم گره خورده اند و جدایی ناپذیرند؛ وابسته می شود به گونه ای که آگاهی از آرمان ها و خواست ها و آرزوهایشان، بن مایه طرح داستان قرار می گیرد. بنابراین «از آن جا که در داستان پیرنگ قبل از شخصیت ها مشخص گردیده و طرح ریزی می شود پس کنش در قیاس با شخصیت والاتر است.» (ریکور، ۱۳۸۳:

۸۰) در این پژوهش پویایی عاشق و معشوق مورد بررسی قرار گرفته و این که در زنجیره نحوی کلام هرجا عاشق به ایستایی رسیده و معشوق را از دست داده در محور همنشینی یک یاریگر مانند پری با تشویق و ایجاد انگیزه عاشق را به سفر ترغیب کرده و پویایی عشق و دست یابی به هدف را برای او ممکن ساخته است. مسأله ی سفر به یافتن ریشه ی داستان ها کمک کرده است زیرا در داستان هایی که ریشه ی هندی و ایرانی دارند. بن مایه های «عیّاری » و «سفر». بیشتر به چشم می خورد در نتیجه عاشق پویاتر است. با این رویکرد پژوهش اخیر پاسخی به پرسش های زیر است:

۱-بازتاب پویایی عاشق و معشوق در انسجام مضمون و ساخت هزار و یک شب چگونه است؟

۲- چرا در داستان های عاشقانه هزار و یک شب پویایی معشوق با این که به ظاهر کمتر است عمیق و تاثیرگذار است؟

۳-آیا بین عیّاری و سفر، که از عوامل پویایی عاشق هستند، با حضور پریان، ارتباطی وجود دارد؟

٤- راوی فراداستانی (شهرزاد) و واسطه ها چگونه به «جهان داستانی» واقعیت می بخشند و روند شکل دهی به روان شهریار را بازسازی می کنند؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

اهمیّت این پژوهش در آن است که مشخص می سازد قصه های اثرگذار تاچه حد، متّکی به شخصیّت های پویا هستند و از عوامل اثرگذاری قصه های خوب، نحوه شخصیّت پردازیشان در بستر ماجراهایی است که رویداد صرف و حادثه ای جدا از اجتماع نیستند. این قصه ها با هدف الگودهی به رفتارها وفرهنگ سازی آفریده شده اند. به همین سبب کشورهای مختلف با زبان فرهنگی متفاوت، به این قصه ها توجه ویژه ای داشته و آنها را آیینه تمام نمای جامعه خود به شمار آورده اند.

۱-۳-جامعه آماری و شیوه تفصیلی پژوهش

نویسندگان این پژوهش برای استخراج داستان های غنایی هزار و یک شب با بهره گیری از «فرهنگ داستان های عاشقانه» تالیف بابا صفری(۱۳۹۳) ابتدا فهرستی از داستان های عاشقانه هزار و یک شب تهیه نمودند و سپس به مطالعه ی هر یک پرداختند. از میان داستان های عاشقانه ی هزار و یک شب دوازده داستان را به گونه ای برگزیدند که بیانگر کلیّت آن اثر باشد. همچنین در پیوند با داستان بنیادین این اثر یعنی؛ داستان «شهریار و شهرزاد» باشد. زیرا ما تصور می کنیم، در زیر ساخت، پویایی و ایستایی هر یک از داستان ها با داستان یاد شده؛ در پیوند و ارتباط است. پس از آن ما هر عامل را که در دو داستان تکرار شده بود؛ مشخص نمودیم. زیرا تکرار یک عامل در شکل گیری و انسجام داستان تعیین کننده است و سبب می شود که آن عامل را در الگویی قرار دهیم. پس از کشف عوامل پویایی مشاهده گردید که بسیاری از داستان ها با الگوی بیست و چهارگانه ی تمیم داری و عباسی(۱۳۹۱) قابل مطالعه و بررسی است. کاستی کار پژوهش گران یاد شده از دو جنبه بود. نخست آن که سه داستان منظوم مختلف را از سه اثر بررسی نموده اند علاوه بر آن تعداد عوامل بررسی شده نیز بسیار بود و امکان تحلیل «محور جانشینی» در یک اثر فراهم نمی شد ولی ما یک عامل را بصورت جزئی بررسی نمودیم علاوه بر آن در تحلیل «محور جانشینی» برخی از عوامل داستان های غنایی از قبیل: شرط و آزمایش از نظر نگارندگان پنهان مانده بود. البته در موضوع پژوهش ما چون نثر غنایی است عوامل یاد شده مشاهده نگردید. دوم اینکه در تحلیل محور همنشینی تنها به پیوند هر یک از عوامل تا رسیدن به وصال یا هجران توجه نموده بودند. ر.ک.(تمیم داری، عباسی،۱۳۹۱ : ٤٥) حال آن که در تحلیل محور همنشینی پیوند و ارتباط هر جزء از یک عامل با جزء دیگری از همان عامل؛ تاثیر عوامل محدود کننده از قبیل عوامل اجتماعی را آشکار می سازد که در پژوهش حاضر به تحلیل آن پرداختیم.

۱-٤-پیشینه تحقیق

بیات، حسین(۱۳۸۹)، محوریت قهرمان زن در قصه های عامیانه (تحلیل افسانه ها به مثابه رویای جمعی زنان). تمیم داری،

عباسی(۱۳۹۱)، نقد و تحلیل ساختاری و نشانه شناسی داستان های عاشقانه. شاهمرادیان، ابراهیمی(۱۳۹۳). طبقه بندی و ریشه یابی داستان های هزار و یک شب با رویکرد نقد ساختارگرایی تکوینی، لوسین گلدمن، به اعتقاد نویسنده عشق های هزار و یک شب هشت گونه اند، پژوهشگر پس از بررسی انواع عشق های هشت گانه نتیجه می گیرد؛ داستان هایی که ریشه ی هندی و ایرانی و یونانی دارند؛ از شکل و ساختار قوی برخوردارند. و عشق آن ها، سرنوشتی از پیش تعیین شده دارد. در مقابل داستان های که بغدادی و مصری بسیار ساده و در یک نگاه اتفاق می افتد. بابا صفری،(۱۳۹۳) فرهنگ داستان های عاشقانه در ادب فارسی. دری، نجمه و دیگران (۱۳۹۲) سبک روایتگر در حکایت های هزار و یک شب. نویسنده در توصیف مستقیم به مباحثی چون ویژگی کلیدی، فیزیک و ظاهر، نام، شغل و ... پرداخته است و در توصیف غیرمستقیم: کنش شخصیّت های طبیعی و غیرطبیعی، گفتار و ... پرداخته است که نزدیک ترین پژوهش به پژوهش اخیر است.

۲-عوامل پویایی عاشق و معشوق

پویایی عاشق و معشوق شیوه ای در شخصیّت پردازی است که در آن شخصیّت‌ها شکل دهنده حوادث داستان هستند بنابراین از طریق کنش شخصیّت‌ها، می توان به مهم ترین ویژگی درونی شخصیّت‌ها پی برد. «شخصیّت پردازی دو گونه است :۱- شخصیت پردازی مستقیم: به ارائه صریح شخصیت ها با یاری گرفتن از شرح و توضیح مستقیم به عبارت دیگر نویسنده با شرح و تحلیل رفتار و اعمال و افکار شخصیت ها، آدم های داستانش را به خواننده معرفی می کند (میرصادقی،۱۳۷٦: ۸۷)

در داستان های مورد بحث ما واسطه ، راوی ، مغنی و شاعر، عاشق و معشوق را توصیف می کند. به همین سبب، «توصیف مستقیم یکی از شیوه های شخصیّت پردازی است که در آن شخصیّت با یک صفت اسم یا احتمالاً برخی از انواع اسم یا اجزای کلام معرفی می شود.» (ریمون کنان،۱۳۸۷ : ۸٤) . ۲- شخصیّت پردازی غیرمستقیم : «در این شیوه نویسنده با عمل داستانی، شخصیّت های داستان را معرفی می کند و از طریق افکار، کردار، گفتگوهای خود شخصیّت، اورا می شناسیم(بارونیان ،۱۳۸۷ : ۲۸٦) بنابراین هر شخصیّت با توجه به کنشی که انجام می دهد باید بررسی گردد. درنتیجه«۱- نسبت خواست و اشتیاق ۲- ارتباط شخصیّت ها با یکدیگر ۳ - نسبت پیکار.» (احمدی، ۱۳۷۲ ،۱٦۲) بررسی می گردد. در اغلب داستان های هزار و یک شب پویایی عاشق و معشوق از طریق کنش مجسم می شود. این عمل، قصه را واقعی تر جلوه می دهد از طرف دیگر نشان دهنده آن است که آنها از واقعه و رویداد تاریخی، سرچشمه گرفته اند و به وسیله روایت به دنیای قصه ها راه یافته اند. در پویایی شخصیّت های عاشقانه، گفتگو بسامد زیادی دارد. خوانندگان هزار ویک شب از طریق گفتگوی شخصیت ها، پیرامون کنش های آن ها اطلاعات زیادی به دست می آورند مثلا کنیز در داستان شماره(۵) به وسیله«گفتگو» عاشق را از فروختن پرده به بازرگان منع می کند زیرا باور دارد که سبب جدایی او از عاشق (علی بن مجد) می شود. این آینده نگری معشوق های هزار و یک شب، ریشه در نگاه معناگرایانه و بیانگر خردورزی شهرزاد در مقابل شهریار است، که در جهت رسیدن به هدف ایجاد می شود. با توجه به مباحث یاد شده اکنون به عوامل پویایی عاشق و معشوق می پردازیم. مهم ترین این عوامل عبارتند از: ۱- عوامل عیّاری: اجرای نقشه، بدل پوشی، بی باکی ۲- سفر ۳- ابزارهای مادی و معنوی٤- پریان و قوای مافوق بشری ۵- رنج و مرارت(محبوس شدن، ترس و وهم) ٦- یاریگر، واسطه، میانجی.

۳- عوامل عیّاری

«واژه ی عیّار به معنی گریزنده، تیز خاطر، بسیارگشت کننده، مردی که نفس و خواهش خود را رها کند، حیله باز است.» (دهخدا: ذیل عیّار) در مورد تاریخ پیدایش عیّاری پژوهشگران نظرات گوناگونی دارند. «باید ریشه این آیین را در ایران باستان و آیین مهرپرستی جستجو کرد.» (بهار، ۱۳۸۵ :۲۱۹)

۱-۳- بی باکی: بیشترین بسامد را در داستان های مورد بحث دارد در داستان های(۹ ،۱،٤،۸) بی باکی عاشق دیده می شود. بیشترین بی باکی او در داستان (۸) وجود (۱و٤و۸و۹) دارد.

۲-۳- اجرای نقشه : این عامل دومین بسامد را در عوامل عیّاری دارد که در داستان های (۲ و٤و٥) ابوعیسی (عاشق) نقشه ای اجرا می کند تا به کمک برادرش به معشوق (قره العین) برسد او با حیله می‌خواهد کنیز را از ابن هشام بخرد. همچنین عاشق با چاره‌گری از مقام برادر خود بهره می گیرد تا صاحب کنیز را به بخشش کنیزش وادار کند. (همان :۱/۱۰٦۲) از آنجا که روایت های هزار و یک شب بر مبنای اصل علیّت بنا شده است.خواست قهرمان کنشی را به دنبال دارد. در نتیجه«هر گزاره تنها به یک امکان منجر می شود»(حسینی و دیگران ،۱۳۸۹ : ۱۳) بنابراین زن گوهری در داستان (۱۲) که خواستار معاشقه با مردی به جز شوهر است تنها به فریب کاری و اجرای نقشه روی می آورد. در تمامی این حکایت ها «وجه پیش بینی» در خدمت وجه تمنایی قرار می گیرد و عاشق به خواسته خود می رسد.

۳-۳- بدل پوشی: زمرد (معشوق) در داستان (٥) دو مورد بدل پوشی دارد: ۱- در نقش پادشاه، خود را به عاشق نمی شناساند که بدل پوشی او تغییر جنسیت و جایگاه به شمار می رود و با او مزاح می کند.(همان: ۱/۹۰٦) ۲-معشوق(زمرد) لباس شخصی را که شاطر کُرد کشته بود ؛ می پوشد تا از زندان نجات یابد. زمرد که کنش گر فاعل است برای از بین بردن نقش کنشگر بازدارنده(بازرگان نصرانی) به مکر و حیله روی می آورد. بنابراین نقض پیمان (بی توجهی به توصیه زمرد) عامل اصلی روایت است.

٤-۳- مقایسه عوامل عیّاری در پویایی عاشق با معشوق: بسامد یکسان بی باکی و اجرای نقشه در پویایی عاشق بازگو کننده آن است که وی برای اجرای نقشهٔ خود از بی باکی بهره می برد.از نظر بی باکی پویاترین عاشق، حسن بصری در داستان (۸) است و به لحاظ به کار بردن انواع شیوه های عیّاری ابوالحسن در داستان(٥) پویاترین عاشق است. زمرد داستان شماره (٥) هم به لحاظ بی باکی و هم به لحاظ بهره گیری از عوامل متنوع عیّاری پویاترین معشوق است. پویایی او محور بسیاری از حوادث داستان است.

نمودار شماره(۱): پویایی عاشق (عوامل عیّاری)

نمودار شماره (۲): پویایی معشوق در عوامل عیّاری

٤- سفر

پراپ حرکت را از ضروریات قصه ی عامیانه می داند و می گوید:« این عمل حرکتی در قصه آغاز می کند و معمولاً حوادث و درگیری های متعددی همراه خواهد بود همگی ساختار قصه را می سازند.و حوادث در بستر سفر رخ می دهند.»(پراپ،۱۳۸٦ :۷۷)

۱-٤- پویایی عاشق(سفر)

عاشق به سرزمین معشوق سفر می کند که این سفر گاهی با بدل پوشی همراه است. انگیزه اصلی عاشق دیدار یا جلب

رضایت معشوق است.عاشق در نیمی از مجموع داستان های مورد بحث به سرزمین معشوق سفر می کند. تنها داستان های (۱۰ و ۱۲) به این لحاظ متفاوت است (ر.ک: جدول شماره ۱) بنابراین حرکت و ادامه داستان از آغاز تا پایان به دلیل خواست شخصیّت عملی می شود. این عوامل پویایی در حکایت های (۱ و ۳ و ۵ و ۷ و ۸و ۹و ۱۰و ۱۲) وجود دارد.

۲-٤- پویایی معشوق(سفر): هشت داستان از مجموع دوازده داستان همراه با عامل سفر است که بازگو کننده توجه روایت گران و داستان پردازان به این عامل است. معشوق در هزار و یک شب تنها همراه خادمان خود به سفر کوتاه می رود ولی نمود هنرمندانه این سفر در داستان(۵) است که موجب کمال معشوق می گردد. زمرد در سرزمین های گوناگون به جستجوی علی بن مجد می رود. و پادشاه جزیره ای می شود. بنابراین شخصیّت زمرد پویا می شود و تکامل می یابد. در نتیجه ممکن است این عقیده که «شخصیّت های هزار و یک شب تکامل نمی یابد صرفاً ابزاری هستند که با کنش، طرح را پیش می برند»(آیخن باوم،شکلوفسکی و دیگران، ۱۳۸۵ :۲۲۱) تنها در مورد برخی از عاشقان که بازرگان یا شاهزاده هستند؛ دلالت کند زیرا عاشق نه تنها پویا نیست بلکه در روند نزولی به سوی ایستایی حرکت می کند.ولی هرگاه او در مقابل آزمون رنج و مرارت به موفقیت دست می یابد پاداش کمال نصیبش می شود.

۳-٤- مقایسه پویایی عاشق و معشوق(سفر): معشوق تنها یک مورد سفر می کند تعداد سفرهای عاشق زمینه ساز بیشترین پویایی است. به گونه ای که می توان موضوع سفر را بن مایه اصلی داستان های هزارو یک شب شمرد.

۵- ابزارهای مادی و معنوی

مهم ترین نمود ابزارهای مادی بخش مال و هدیه است و اشعار تغزلی- نامه و تصویرگری از جمله ابزارهای معنوی به شمار می روند.

۱-۵- عوامل مادی: بخشش مال و تجارت دو مضمون اصلی داستان است که با تجارت کنیز در محور همنشینی قرار می گیرند. این عوامل پیرنگ داستان را می سازند. زیرا جستجوی مال، حادثه و رویدادی است که شخصیّت داستان با انگیزه وصال، آن کنش را انجام می دهد.

۲-۵- پویایی عاشق(ابزار مادی): عاشق در بیشتر داستان ها اموال خود را صرف معشوق می کند. بی چیز می شود. داستان (۱۱) یا شخص دیگری(واسطه) برای رسیدن عاشق به معشوق هزینه می کند(واسطه یاریگر) نظیر داستان (۳) .

۳-۵- پویایی معشوق(ابزار مادی): گاهی انگیزه معشوق از درخواست عاشق، نزدیکی و ارتباط با او است. این کنش برپایه و ساختار بنیادین روایت، یک آزمون به حساب می آید. که در آن آزمون شونده مورد داوری قهرمان(در این مورد معشوق) قرار می گیرد. در این صورت در زنجیره اجرایی یک کنش است که توالی طرح اصلی داستان را می سازد و مازاد بر آنچه مطالبه کرده است نظیر داستان (۵ و ٦) می پردازد. ما این کنش را «پویایی یاری گرانه معشوق» می نامیم که نمود روساختی و عینی پویایی او را به نمایش میگذارد- که بیانگر تاثیرگذارترین پویایی «جفت جویی» معشوق است.

٤-۵- مقایسه پویایی عاشق و معشوق(ابزار مادی): اگرچه بخشش مال، هدیه، زر و زیور عاشق بیشتر است ولی معشوق هرگاه خیمه عشق را متزلزل ببیند ستونش را با بخشش خود عَلَم می کند.

۵-۵- ابزار معنوی (اشعار تغزلی و ...): فضا در داستان های عاشقانه طبیعی و تخیلی است فضاهای طبیعی بیشتر با جلوه های گوناگون موسیقی و عیش و نوش همراه است این موضوع در داستان هایی که قهرمان آنها شاهزاده یا بازرگان هستند؛ تنوع و تشریفات گوناگونی دارند و معمولاً با باده نوشی همراه است. نوشتن نامه و تصویرگری را نیز به لحاظ تاثیر بر عاشق و معشوق وهم موضوع غنایی آن ها در این مبحث بررسی می نماییم.

٦-۵- پویایی عاشق(اشعار تغزلی و...): در داستان های(۱ ٦و ۸ و ۹ و ۱۰و ۱۱) دیده می شود که به ترتیب در داستان(۱)، از نامه، باده نوشی، خواندن شعر غنایی و تصویرگری استفاده می کند. شاهزاده بودن عاشق و معشوق، عشق

اشرافی را به دنبال دارد و بساط این نوع عشق ها معمولاً گسترده و متنوع است.در نتیجه شاعر و مغنی و تصویرگر در خدمت آن ها هستند امّا در داستان (٦) چون طرح داستان ساده است. جنبه تغزلی آن اندک است. و داستان (۸) اشعار غنایی، شامل درد و دل و سوز و گداز عاشق می شود. مضمون اشعار عاشق گرفتار شدن در دام زیبایی معشوق است به همین سبب خود را ملامت می کند.(همان:۲/۱۸۲۹) مضمون و جنبه های تغزل چهار داستان دیگر نیز نشان از عظمت پایگاه معشوق دارد که بازگو کننده برتری معشوق است.

۷-۵- پویایی معشوق ابزار معنوی (اشعار تغزلی و...): جنبه تغزلی پویایی معشوق در داستان (۲ و ٤) سوز و گداز و هجران است در اولین داستان تنها دوبیتی خوانی و در دومین داستان، شعر تغزلی و عود نوازی، راز درون آنها را آشکار می سازد. ذوق شعری و هنری معشوق در زیر ساخت بازگو کننده هنرهای شهرزاد است.

۸-۵- مقایسه پویایی عاشق و معشوق ابزار معنوی(اشعار تغزلی و...): در نیمی از داستان ها عاشق به تغزل و عیش و نوش می پردازد که به لحاظ کمیت، مضمون و نوع قابل بررسی و مقایسه است. کمیت اشعار تغزلی معشوق تنها دو مورد است به عبارت دیگر یک سوم عاشق است. مضمون آن ها نیز بیانگر بالاتر بودن مقام معشوق است. به لحاظ تنوع ابزار معنوی نیز عاشق از تمام جنبه های غنایی (نامه، اشعار تغزلی، باده نوشی) بهره می گیرد که در هر سه حوزه عاشق پویاتر است. ولی آنچه به پویایی معشوق اعتبار می بخشد نوازندگی و شاعری خود معشوق است. معشوق از تغزل برای رهایی از دربار خلیفه سود می جوید زیرا خلیفه در پایان از معشوق می خواهد که چیزی از وی طلب کند او برترین خواسته اش را که رسیدن به عاشق است؛ جویا می شود. مطابق با انگاره خواست و اشتیاقی به هدفش می رسد. راویان خلیفه را قهرمان می دانند که این نماد زمانی ظهور می کند که «من» او(خلیفه) نیاز به تقویت داشته باشد به اعتبار پی رفت های مشابه چون شهریار ناخودآگاه خود را به فراموشی سپرده است؛ به یاری منابع نیروی یاریگر که در نقش راوی فراداستانی است من او – که مقهور«سایه» شده است- نجات می یابد و با «خود» همراه می شود (یونگ،۱۳۸٦ : ۱۸۱).

٦- پریان و قوای مافوق بشری

پریان در جامعه مردسالارانه کنش چاره گری داشتند بنا به اعتقاد آرتور کریستین سن می گوید: «در اوستا پریان گونه ای پیر هستند که کردار بد خود را به ویژه در گمراه سازی دینداران از باور درست نشان می دهند»(کریستین سن،۱۳۸٦ : ۳۰۹)

زبان، «جهان داستانی» را خلق می کند که در آن موجودات فرازمینی حضور دارند. جهان یاد شده همانندی هایی با جهان واقعی دارد. «جهان داستانی، سطح باز سازی یا باز نموده شده واقعیت، اشخاص یا مردمان داستان زندگی می کنند و رخداد ها و حوادث نیز در آن اتفاق می افتد».(ریمون کنان، ۱۳۸۷ :٦) کنش های پریان در سطح بازسازی واقعیت روی می دهد. «نویسنده مواد و مطالب مورد نیاز قصد و اندیشه خود را در قالب طرح اولیه از بطن این جهان انتخاب می کند (حرّی،۱۳۸۸: ۱۹٤) جنبه های قوی نیروی فوق بشری در هزار و یک شب به شکل جادو، ابزار جادو (عصا و تاج جادویی)،جامه پر دیده می شود. در داستان (۸) عاشق(حسن بصری) عصا و تاج جادویی معشوق(نورالنساء) را نزد خود نگه می دارد تا به معشوق برسد یا شخص یا شخص دیگری جامه و پر را به معشوق می دهد تا سبب رهایی معشوق گردد مانند: داستان (۹ و۸)

۱-٦- پویایی عاشق(پریان و قوای مافوق بشری): در داستان های (۹ و۸) به ترتیب حسن بصری و جانشاه که هر دو داستان از جامه پر برای رسیدن به معشوق کمک می گیرند. ولی حسن بصری پویاتر است چون ابزارهای دیگر جادو(تاج پادشاهی و عصای جادویی) را نیز به کار می برد.

۲-٦- پویایی معشوق(پریان و قوای مافوق بشری): تنها در داستان (۱۰) معشوق(جوهره) برای نجات عاشق(بدر باسم) او را به شکل پرنده ای در می آورد. (پیکرگردانی) و به جزیره «معطّشه» می فرستد. (همان: ۲/۱۷۲۷)

۳-٦- مقایسه پویایی عاشق و معشوق(پریان و قوای مافوق بشری): عاشق از ابزار جادو بهره می گیرد. ولی معشوق خود جادوگر است. در نقطه اوج داستان نجات دهنده عاشق است. نجات بیژن از چاه نمونه آشکار این نوع یاریگری معشوق در «ژانر» حماسه است.

۷- رنج و مرارت: تحمل رنج و مرارت عاشق یا معشوق را در مسیر پیگیری هدفش قرار می دهد. بر این اساس آن ها در وضعیت دشوار آزموده می شوند. گاهی ممکن است کنش گر با زیرپاگذاشتن ممنوعیت ها محبوس شود.

۱-۷- پویایی عاشق(رنج و مرارت): عاشق هرگاه مخالف پذیرنده محور قدرت حرکت کند؛ از حالت فاعل/ انجام دهنده کنش به حالت مفعول / پذیرنده آن تبدیل می شود. بنابراین «هر روایت با تبدیل مفعول به فاعل و بازگشت او به حالت مفعولی همراه است و دیگران نیز متناسب با او نقش تازه ای پیدا می کنند.(احمدی،۱۳۷۰ : ۱/۱۷۰)بر پایه این فرضیه می توان تحمل رنج عاشق را نوعی پویایی به حساب آورد.

۲-۷- پویایی عاشق (رنج و مرارت): نمونه های رنج در داستان های (۱ و ۲و ۳و ٤و ٥و ٦ و ۷ و ۸و ۹ و ۱۰و ۱۱و ۱۲) نمایان است. این کنش بیشترین بسامد را دارد که به صورت تهدید داستان(۱)، هجران داستان(۲)، دفاع داستان (۳)، حبس داستان(٤)، سنگ کوبیدن بر سینه داستان(٥)، مورد آزار کودکان واقع شدن داستان (۷)، حبس داستان (۸)، گرفتاری در قلعه جوهر نگین داستان(۹)، گریه و زاری داستان (۱۱)، پنهان شدن در میان کشتگان داستان(۱۲) وجود دارد. گاهی حضور عامل رنج از سوی شروردastان های(۱۱ و ۹ و ۸)، عاشق را به عیّاری وادار می کند گاه عامل رنج غرور است داستان های (۱ و۷) و گاه بی توجهی به توصیه معشوق(٥ و ۷). تا از ابزار جادو برای رهایی یا وصال بهره گیرد. این همنشینی به صورت نمودار زیر قابل ترسیم است.

رهایی

عامل رنج ⟵(به وسیله شرور) بهره گیری از ابزار جادو ⟵(انگیزه)

وصال

آزمون گر گاهی شرور و گاه معشوق است آزمون شونده اغلب عاشق است و مورد داوری قهرمان(عاشق) است. رنج معشوق به لحاظ کمیت و تنوع کمتر است داستان های(۳ و ٥ و۸ و۹ و۱۲) بازگو کننده این رنج هستند. در دو داستان(٥ و۹) شرور عامل رنج است. در اولین مورد عاشق(علی بن مجد) در زنجیره پیمانی با زیر پا گذاشتن ممنوعیت ها به حبس گرفتار شده است. در داستان (۱۲) معشوق هوس باز (زن گوهری) عذاب مجازات عشق ممنوعه خود را به صورت حبس تحمل می کند. انگیزه عامل رنج (پدر عاشق)، مجازات معشوق است. در تمام داستان های عاشقانه مورد بحث، اصل وفاداری بین عاشق و معشوق مهم انگاشته شده است. تنها در داستان مذکور، چون عشق، با قوانین جامعه در تعارض است؛ آن اصل، نقض می شود.

۳-۷- مقایسه پویایی عاشق و معشوق(رنج و مرارت): عاشق در تحمل رنج موفق تر است و خطرپذیری او بیانگر ثبات انگیزه اوست و کنش رهایی یا وصال را به دنبال دارد. از مجموع ۹ داستانی که عاشق کنش رنج و حبس را دارد و پیامد آن تغییر وضعیت کنشگر است. تنها سه داستان (٥ و ۸ و ۹) عامل رنج بی توجهی به توصیه معشوق است که داستان (۸ و۹) ساختار مشابه دارند و هر دو عاشق به ترتیب حسن بصری و جانشاه گرفتار عشق دخترشاه پریان می شوند زیرا در ممنوعه را گشوده اند. بنابراین نقض عهد نوعی زیرپا گذاشتن پیمان وفاداری به حساب می آید. بی توجهی به این پیمان مجازات خاطی(حسن بصری، جانشاه) را در بردارد. روایت گر فراداستانی(شهرزاد) با مطرح کردن خِرَد- توالی های مشابه(بی توجهی

به توصیه معشوق) زمینه را برای پذیرش کلان- توالی فراهم می سازد. به عبارت دیگر این اندیشه را - که عمل به توصیه معشوق سبب رهایی از رنج است - در زیر ساخت به صروت ضمنی بازگو می کند. بنابراین خرد - توالی های مشابه را می توان پی رفت های مشابه دانست که کارکرد پیش آگاهی دارند در نتیجه در داستان حالت تعلیق را ایجاد می نمایند. حالت تعلیق به اعتبار کارکرد تأملی، بازگو کننده آن است که مبادا کنشگر اصلی(شهریار) سرنوشتی مشابه کنشگران فرعی پیدا کند.

۸- واسطه

نقش واسطه از جنبه های گوناگون قابل بررسی است. به اعتبار زمان ظهور، مهم ترین لحظه ی بحرانی، وی حاضر می گردد، و زمانی که هیچ کاری از عاشق و معشوق ساخته نیست. عمده ترین نقش واسطه، پیشنهادگر و یاریگر است. به ترتیب، وظیفه ی تغییر نگرش و کنش عاشق و معشوق را بر عهد دارند. این یاریگری، جنبه بخشش مال دارد. از آن جا که شکل گیری قهرمان داستان در بستر اجتماع است و شخصیّت ها با یکدیگر در ارتباط هستند. بنابراین رابطه و نسبت واسطه با عاشق و معشوق؛ این تاثیر را آشکار می سازد

۱-۸- رابطه و نسبت واسطه به عاشق و معشوق

خویشاوندان بیشتر واسطه‌ی و پیشنهاد گر هستند درنتیجه هر شخصیّت با توجه به کنشی که انجام می دهد در سطحی قرار می گیرد.«۱-نسبت خواست و اشتیاق ۲- نسبت شخصیّت ها با یکدیگر ۳- نسبت پیکار.» (احمدی، ۱۳۷۲: ۱٦۳).

بنابراین واسطه ها در پویایی عشاق و معشوق تاثیرگذار هستند و در زنجیره‌ی اجرایی، ماموریت خاصی دارند. واسطه ها در داستان های (۸ ، ۱۰ ، ۱۱) خویشاوند هستند. با توجه به این که کنیز و خادم جزئی از خانواده عاشق به حساب می آمدند؛ اگر داستان (٦ و ۷) را به این گروه بیفزایم حضور واسطه های خویشاوند چشم گیر است.

۲-۸- پایگاه اجتماعی واسطه ها

وزیر، وکیل، خلیفه و شیخ به ترتیب در داستان های (۱و ٤ و ۹و ۱۱) حضور دارند. در داستان (۸) زن هارون الرشید نقش واسطه را بر عهده دارد. آن ها چون جهت گیری سیاسی و مذهبی دارند؛ برای تقویت پایگاه اجتماعی خود «دگراندیشانه» و دارای «من گسترده» هستند. به عنوان مثال: خلیفه در داستان(٤) که خود رقیب عتبه(عاشق) است؛ معشوق(ریا) را به عاشق حقیقی واگذار می کند. در مقابل گروهی نیز پایین ترین پایگاه اجتماعی را دارند. از قبیل: کنیز و دلال به ترتیب (٦ و ۱۲) حضور دارند.

۳-۸- کنش بخش مال واسطه

یکی از مهم ترین و صادقانه ترین کنش واسطه است که در داستان های (۳ و ۱۱) به ترتیب واسطه، عبدالله معمر قیسی، و شیخ ابراهیم باغبان است.

٤-۸-کنش های عیّارانه واسطه

این کنش در محور همنشینی با پری قرار دارد زیرا حضور پری به اعتبار مافوق بشری بودن و برخورداری از جامه پَر، دو کارکردِ «رهایی بخشی » و «چاره گری» را در واسطه تقویت و ایجاد می نماید. در داستان های (۸ و ۹و ۱۰) به ترتیب نورالنساء، شمسه و جوهره پری هستند. بنابراین در اولین داستان زبیده زن هارون پر معشوق را به او می دهد و او از چنگ عاشق نا دل خواهش نجات می یابد.در دو داستان دیگر(۹ و۱۰) واسطه چاره‌جو است که به ترتیب به پیشنهاد واسطه بدر باسم (عاشق) جامه پَر معشوق را نزد خود نگه می دارد تا به وصال معشوق برسد. در سومین داستان، واسطه(کنیز) به عاشق(بدر باسم) توصیه می کندکه جامه پَر(جوهره) را بردارد تا به وصالش برسد.

نقش و حضور واسطه در داستان های (۷ – ٦) که طرح ساده و حوادث مافوق بشری کمتری دارند؛ کم رنگ است. تنها داستان(۳) واسطه جنبه مذهبی دارد و بیانگر دخالت راویان مسلمان، در هدفمند نمودنِ داستان است. که در زنجیره پیمانی یا هدفمند قرار می گیرد. بنابراین ساختار بنیادین روایت کارکرد پیمان، آزمون و داوری دارد. به لحاظ کارکرد موفقیت در آزمون چون قمرالزمان عاشق زن گوهری(عشق ممنوعه) شده است آزمون شونده موفق نیست. تاثیر مضاعف واسطه در پویایی عاشق بیانگر آن است که«یاور»(شهزاد) در جهت خواستِ «سوژه»(شهریار) حرکت می کند تاثیرگذارترین واسطه در پویایی معشوق داستان (۱) است. زیرا وزیر(واسطه) – با بهره گیری از نمای تصویر پرنده که در چنگال شاهین است- باورهای هذیانی معشوق را ، نسبت به مردم اصلاح می کند. به عبارت دیگر سیر قصه از منفی به مثبت است، فرستنده/گیرنده محور زنجیره انتقال (Disjunctive) را می سازند. بنابراین در معشوق تغییر وضعیت و حالتی پدیدار می گردد. این امر بدان منظور صورت می گیرد که شهرزاد به صورت ضمنی به شهریار متذکر شود تا باور خود را نسبت به زنان اصلاح نماید. در نتیجه این باور که ممکن است عاشق گرفتار است که از حرکت به سوی کمال دست کشیده است؛ در ذهن گیرنده(شهریار) ایجاد و اصلاح می شود. به هر حال روایت گر در زنجیره پیمانی(Contractual)، روایت را به سرانجام معهود می رساند. پس ایجاد این پیمان به معنی این است که شهریار با «خود» سازش نموده است.

۵-۸- تحلیل پویایی عاشق و معشوق (واسطه)

واسطه ها در داستان های(۲) خلیفه،(۳) عبدالله بن معمر قیسی،(۵) عجوزه، (۹) شیخ نصر، (۱۰) صالح (دایه بدر باسم) و (۱۲) زن دلاک هستند که بیشترین کارکرد واسطه ها توصیف گری، چاره گری و یاریگری است. نمود این کارکردها به ترتیب در داستان های (۱۰و ۱۲)، (۵و ۹ و ۱۰) و(۳) وجود دارد. لازم به ذکر است در داستان (۱۰) دو گروه واسطه حضور دارند. صالح، دایه بدر باسم(عاشق) واسطه توصیف گر و شیخ بقال، واسطه چاره گر هستند. بنابراین در داستان هایی که عناصر جادویی و مافوق بشری حضور دارند کارکرد واسطه، چاره گری است. واسطه یاریگر، زر و دینار می بخشد تا وصال صورت گیرد این واسطه ها بیشتر در داستان های بغدادی حضور دارند.

به لحاظ پراکنش ، واسطه ها در پویایی عاشق از گروه های متفاوت جامعه هستند. که شامل سه گروه عمده می شود:

۱- گروهی که در خدمت خانواده ی عاشق هستند. (عجوزه و دایه) به ترتیب در داستان های (۵ و ۱۰).

۲- گروهی که نفوذ سیاسی دینی و اقتصادی دارند.به ترتیب در داستان های (۳ و ۲و ۹)

۳- گروه خویشاوندان داستان های(٤ و ۸ و ۹)

توازن تاثیر گروه ۲ و ۳ بیانگر نفوذ یکسان خانواده و اجتماع در پویایی عاشق است. در مقابل در پویایی معشوق تنها گروه خویشاوندان در داستان های (۱ و ٤ و ٦ و ۸) بسامد بالاتری دارند زیرا معشوق کمتر با اجتماع برخورد داشته است. در گروه دوم تنها «وزیر» و شیخ ابراهیم به ترتیب نفوذ سیاسی و دینی دارند .این گروه جایگاه دوم را به لحاظ اهمیّت به خود اختصاص داده اند. لازم به ذکر است در برخی از داستان ها واسطه های گوناگون حضور داشتند که نگارندگان تنها تاثیرگذارترین واسطه را بررسی نمودند. نمودار شماره (۱) این پویایی را نشان می دهد.

۹-تحلیل و مقایسه کلی پویایی عاشق و معشوق

در داستان شماره(۵) روایت گر با بهره گیری از مجموعه عوامل پویایی عاشق و معشوق را با هنرمندی تمام به نمایش می گذارد. یاور با دوکارکرد عمده چاره‌گری و یاریگری به ترتیب ، ساخت نگرش و کنش قهرمانان را گسترش می دهد. شخصیّت ها با «اجرای نقشه» و «بدل پوشی» به منش وکرداری متفاوت دست یافته اند و «سفر» نیز به گستردگی طرح و رنگارنگی حوادث افزوده است و «قوای مافوق بشری» به متن جذابیّت بهتر و بیشتری بخشیده اند.

مجموعهٔ این کردارها و رفتارهای جهانی داستانی را خلق کرده و آفریده اند که از جهان واقعی، تماشایی تر و واقعی تر جلوه می کند و شخصیّت ها پر تنش و زنده به بازسازی زندگی و عینیّت بخشی به آن پرداخته اند. این عوامل کمک می کندکه خواننده با شخصیّت ها هم حسی کند و رویدادها و وقایع نیر برایش جذّاب و تجربه بخش باشند و تصویرگر حوادث نابی باشدکه درگذر زمان پایدار و قابل توجّه اند و برای مخاطبان در هر سطح و زمان، گیرایی دارند.

باتوجه به نمودار شماره ۱: پویایی عاشق (عوامل عیّاری) اگرچه عاشق در عوامل عیّاری نظیر اجرای نقشه، بی باکی، بدل پوشی بسامد پویایی بیشتری دارد ولی به جهت تاثیر گذاری کنش معشوق قوی تر است. این کنش رخداد اصلی به شمار می رود زیرا روایت ها «بانظم گاهشمارانه یا علّی/معلولی با هم ترکیب می شوند و خرد – توالی ها را ایجاد می کنند؛ خرد توالی ها نیز کلان– توالی ها را می سازند و کل روایت داستانی نیز از به هم پیوستن کلان– توالی ها بر ساخته می شود.» (حرّی،۱۳۸۸ :۱۹٤) به عنوان مثال در داستان شماره (۵) خرد– توالی های زمرد در نهان، بیانگر پویایی و عیّاری هایِ کلان– توالی– شهرزداد است. «زمرد» از مجموعه عوامل به شیوه علی/ معلولی برای ایجاد خرد – توالی ها استفاده می کند این خرد توالی در نهان بازگو کننده تمام پویایی های شهرزاد را، برساخته است.«زنان آنجا که درگیری داستان به اوج خود می رسد .... به صورت پنهان و غیرمستقیم امّا کاملاً موثر... سیر روایت را به پایان دلخواه خویش هدایت می کنند.»(بیات،۱۳۸۹ :۹۲)

جدول شماره ۱- عوامل پویایی عاشق

داستان ها / عوامل پویایی (عاشق)	۱-اردشیر و حیات النفوس	۲-ابوعیسی و قره العین	۳-عبدالله بن معمر قیسی	۴-شجره الدار
اجرای نقشه- عوامل تغیّری بدل پوشی بی باکی	۱-اردشیر جامه ی بازرگان می پوشد(همان:۲/۱۶۷۱)	۱-اجرای نقشه ی ناگهانی و بازگشت به نزد مأمون و طرح ریزی نقشه ۲-ابوعیسی چاره گر است از برادرش که خلیفه است برای اجرای نقشه خود استفاده می کند. ۳-ابوعیسی کوشش فراوانی می نماید تا کنیزک را با حیله از ابن هشام بخرد (همان:۱/۱۰۶۲)	۱-دفاع عتبه از همراهانش (همان:۲/۱۵۷۶)	۱-تعقیب های پنهانی و غافل گیری معشوق(اجرای نقشه) (۲/۲۲۰۷) ۲-بدل پوشی برای بزرگ جلوه دادن خود نزد معشوق (همان:۲/۲۲۰۴)
سفر	عاشق به سرزمین معشوق سفر می کند.		۱-ربا(عاشق) به دیار سماوه برای دیدار عتبه می رود. (همان:۲/۱۵۷۴)	
ابزارهای مادّی یا معنوی	۱-اردشیر برای رسیدن به حیات النفوس از بذل مال دریغ نمی کند. ۲-اردشیر نامه ای تحقیرآمیز می نویسد و به قصر حیات النفوس می رود. ۳-باده نوشی اردشیر (همان: ۲/۱۷۰۳) ۴-او برای حیات النفوس اشعار غنایی می خواند.(همان:۲/۱۷۰۲) ۵-اردشیر بر دیوار قصر تصویرگری می کند. (همان: ۲/۱۷۰۰)			۱-بذل کردن زر و لباس در چند نوبت. (همان:۲/۲۲۰۴)
پریان و قوای مافوق بشری				
رنج و مرارت- محبوس شدن- ترس- وهم	۱-حیات النفوس مغرور است و اردشیر را به کشتن تهدید می کند.(همان: ۲/۱۶۷۸) عامل رنج: غرور معشوق	۱-ابوعیسی نغمه های محزون می خواند و از دوری قره العین زاری می کند.(همان:۱/۱۰۶۷)	۱-عاشق(عتبه) از همراهانش که برای خواستگاری ربا رفته اند و راهزنان به آنها حمله کرده اند دفاع می کند و زخمی می شود. (همان:۲/۱۵۷۶)	۱-تحمل دوری و سوختن در آتش عشق شجره الدار (همان :۲/۲۱۰۱) ۲-ابوالحسن خود را ملامت می کند که معشوق عقلش را ربوده است.(همان : ۲/۲۱۰۱) ۳-خلیفه، عاشق را در قصر می بیند و محبوس می سازد. (همان : ۲/۲۲۰۹)

یاریگر واسطه میانجی		مامون برادر ابوعیسی واسطه است. از پایگاه سیاسی و قدرت خود برای وصال بهره می گیرد.	عبدالله ابن معمر قیسی واسطه یاریگر است. مهر به پدر ریا می پردازد و جایگاه مذهبی دارد.	عطار اولین واسطه است که پای واسطه دیگر(خیاط) را به میان ماجرا می کشد. او به ابوالحسن می گوید : جیب خود را پاره کن نزد خیاط برو درنتیجه خیاط او را با خادمک(شجره الدار) آشنا می سازد.(همان :۲/۲۲۰۱)
موفقیت یا عدم موفقیت واسطه		مأمون موفق عمل می کند.	عبدالله بن معمر قیسی موفق عمل می کند.	خیاط زمینه دیدار و وصال را فراهم می سازد.

ادامه جدول شماره ۱- عوامل پویایی عاشق

داستان ها / عوامل پویایی (عاشق)	۵-علی بن مجد و کنیزک (زمرد)	۶-بازرگان و زرباجه	۷-حکایت عاشق معصوم	۸-حسن بصری نورالنسا
اجرای نقشه- عوامل عیّاری بذل پوشی بی باکی	۱-علی بن مجد در نقش بازرگان به تجارت می پردازد تا به وصال معشوق برسد. (همان :۱/۸۹۱) ۲-عاشق نقشه ای طراحی می کند تا نیمه شب در قصر، زمرد را ببیند. (همان:۱/۸۹۳)			۱-عاشق خود را به دریا می زند تا به قصری که نورالنساء در آن هست برسد(همان:۲/۱۸۱۰) ۲-عاشق با بی باکی مجوس را می کشد.(همان: ۲/۱۸۱۴) ۳-عاشق با بی باکی به غرفه ای سر می زند که دختران قصر او را از رفتن به آن جا منع کرده بودند. (همان :۲/۱۸۱۸)
سفر	عاشق برای تجارت سفر می کند و در جستجوی معشوق است. (همان :۱/۹۰۷)		۱-عاشق معصوم از یاران خود جدا می شود و به دیار دختر نصرانی سفر می کند. (همان:۱/۱۰۵۸)	سفر به سرزمینی که نورالنساء در آن هست.(همان :۲/۱۸۲۵)
ابزارهای مادی یا معنوی	۱-علی بن مجد برای رسیدن به زمرد از بذل مال مضایقت نمی کند. (همان: ۱/۸۸۴)	۱-درد دل کردن بازرگان با کنیزک (معشوق) .(همان: ۱/۱۵۶) ۲-معشوق(کنیزک) هر بار به بازرگان(عاشق) مراجعه می کند. کالایی می خرد و بازرگان پول آن را نمی گیرد. (همان: ۱/۱۵۶)		۱-عاشق اشعار حزن انگیز می خواند. ۲-حسن بصری چهل شبانه روز به عیش و نوش و باده نوشی با معشوق می پردازد.(همان:۲/۱۸۲۹)
پریان و قوای مافوق بشری				۱-عاشق(حسن بصری) جامه ی پر معشوق را پنهان می کند تا به وصال او برسد.(همان:۲/۱۸۲۳) ۲-عاشق از نیروی مافوق بشری بهره می گیرد و به کمک ابزار جادویی(تاج پادشاهی) به نورالنساء (معشوق) می رسد. (همان: ۲/۱۸۹۱)
رنج و مرارت- محبوس شدن- ترس- وهم	۱-علی بن مجد از کردار خود پشیمان است جامه بر تن می درد و سنگ بر سینه خود می کوبد.(همان:۱/۸۹۰) عامل رنج بی توجه به توصیه معشوق		۱-عاشق در سرزمین دختر نصرانی(معشوق) مجروح می شود .(همان: ۱/۱۰۵۸) ۲-عاشق معصوم چشم به جمال دختر نصرانی دوخته بود که معشوق کودکان را گماشته بود تا سنگ بر وی زنند.(همان: ۱/۱۰۵۹)	۱-بهرام مجوس حس بصری را گرفتار می کند و در صندوق زندانی می کند. عامل رنجش: ۱-شرور ۲- بی توجهی به توصیه معشوق
یاریگر واسطه میانجی	عجوزه واسطه چاره گر است و پیشنهاد می کند تا عاشق(علی بن مجد) در نقش بازرگان به زمرد برسد.		معشوق مغرور(دختر نصرانی) به کودکان می گوید: سنگ بر وی (عاشق) زنند. عبدالله راغب که واسطه ای یاریگر است او را مداوا می کند.(همان: ۱/۱۰۵۹)	خواهر عاشق،شیخ ابی الرویش و شیخ عبدالقدوس که دو جادوگر هستند به وسیله عصا و تاج جادویی به یاری حسن بصری می آیند. (همان :۲/۱۸۵۵)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

موفقیت یا عدم موفقیت واسطه	عاشق پس از ماجراهای گوناگون موفق می شود و پیشنهاد واسطه کارگر می شود.		عبدالله راغب موفق عمل می کند.	دوجادوگر با ابزار جادو عاشق را به معشوق می رسانند.

ادامه جدول شماره ۱- عوامل پویایی عاشق

داستان ها / عوامل پویایی (عاشق)	۹-جانشاه و شمسه	۱۰-بدرباسم و جوهره	۱۱-حکایت دو وزیر	۱۲-قمرالزمان و گوهری
نقشه- عوامل عیّاری ابزار پوشی بی باکی اجرای	۱-جانشاه با بی باکی به باغی که شیخ نصر او را از رفتن به آنجا منع کرده بود می رود. (همان :۲/۱۲۱۴)	۱-بدرباسم با عیّاری خود را به خواب می زند تا از نقشه ی مادرش(جلنار) و دایه اش(صالح) آگاه گردد. (همان: ۲/۱۷۲۰)	۱- علی نورالدین که از نشئه باده مَست بود انیس الجلیس را در آغوش گرفت.(همان: ۱/۲۱۳)	
سفر	عاشق به سوی شهر یهودان سفر می کند تا با پدر خود ملاقات کند.(همان: ۲/۱۲۳۲)	۱-بدرباسم از پدر جوهره (ملک سمندل) می خواهد که کشتی فراهم سازد تا به سرزمین پدرش سفر کند.(همان: ۲/۱۷۲۴)		۱-قمرالزمان(عاشق) به پیشنهاد زن گوهری (معشوق) به مصر سفر می کند و برای متقاعد کردن پدر به بصره می رود. (همان: ۲/۲۲۱۱)
ابزارهای مادّی یا معنوی	۱-مضمون اشعار تغزلی و حزن انگیز جانشاه بیانگر عظمت و شکوه شمسه است زیرا او را چون «ماه و سرو» می داند.(همان: ۲/۱۲۱۵) ۲-جانشاه سه ماه با معشوق در نزد شیخ نصر به عیش و طرب و لهو و لعب پرداخت. (همان: ۲/۱۲۲۰)	۱-عاشق صفات معشوق را با اشعار تغزلی بازگو می کند. (همان: ۲/۱۷۲۲) ۲-بدرباسم به عیش و نوش با ملکه ی لاب می پردازد. (همان: ۲/۱۷۲۵)	۱-علی نورالدین در اشعاری تغزلی معشوق را«برگ گل تازه و پرورده ی بهشت» می داند. (همان :۱/۲۱۳) ۲-شیخ ابراهیم به علی نورالدین می گوید: »سردابه اندرخم های شراب است« آن را بیاور .(همان: ۱/۲۲۶) ۳-علی نورالدین(عاشق) در راه معشوق(انیس الجلیس) آن چه دارد می بخشد و فقیر و تهیدست می گردد. (همان: ۱/۲۱۷)	
پر بال و قوای مافوق بشری	۱-جانشاه جامه ی پَر معشوق را می گیرد تا در صورت وصال آن را در اختیارش قرار دهد. (همان: ۲/۱۲۱۸)			
رنج و مرارت- محبوس شدن- ترس- وهم	۱-جانشاه با سرگردانی از پریان کبوتر مانند نشان معشوق را می پرسد.(همان :۲/۱۲۲۵) ۲-مجوس با تازیانه ی چرم تن جانشاه را شرحه شرحه می کند. (عامل رنج شرور) ۳- گرفتار شدن جانشاه در قلعه ی جوهر نگین(همان: ۲/۱۳۲۰) (عامل رنج: بی توجهی به توصیه معشوق)		۱-علی نورالدین،«دست انیس الجلیس را گرفته اشک از چشمان همی ریخت و به نزد دلال برد.» (همان: ۱/۱۲۱۸) ۲-معین بن ساوی دسیسه می کند و دستور می دهد عاشق را در کوچه و بازار دست بسته بگردانند. (همان: ۱/۲۴۱)	۱-عاشق در میان کشتگان پنهان می شود و رنج های فراوانی را تحمل می کند.(همان: ۲/۲۲۱۸)
یاریگر واسطه میانجی	شیخ نصر چاره گر است و به جانشاه (عاشق) پیشنهاد می کند تا هنگامی که معشوق او به شنا مشغول است، جامه پَر او را بردارد تا سِحر از او برداشته شود.(همان: ۲/۱۲۱۸)	زن صیاد که واسطه چاره گر است. جادوگر می داند آبی بر روی عاشق می پاشد و سحر را از او برمی دارد (همان: ۲/۱۷۱۰)	شیخ ابراهیم باغبان و مادر علی نورالدین(عاشق) و خلیفه هارون الرشید واسطه هستند. دو واسطه نخست هزینه خرید کنیز را می دهند و واسطه سوم در نقش صیاد ظاهر می شود و با چاره گری معشوق را به عاشق می رساند.	
با عدم موفقیت واسطه	شیخ نصر چاره گری موفق است.	زن صیاد موفق عمل می کند.	اگرچه دو واسطه نخست زمینه وصال را فراهم می سازند خلیفه مهم ترین نقش وصال را بر عهده دارد.	

جدول شماره ۲- عوامل پویایی معشوق

داستان ها / عوامل پویایی (معشوق)	۱-اردشیر و حیات النفوس	۲-ابوعیسی و قره العین	۳-عبدالله بن معمر قیسی	۴-شجره الدار
عزاری بدل پوشی بی باکی اجرای نقشه- عوامل	۱-جواب رد دادن به اردشیر (همان: ۲/۱۶۷۷) ۲-نگارش نامه تحقیر آمیز (همان: ۲/۶۷۷۰)			۱-معشوق(شجره الدار) عاشق را پنهان می کند. (همان: ۲/۲۲۰۷) ۲-شجره الدار برای ورود به قصر نقشه ای را طراحی و اجرا می کند. (همان: ۲/۲۲۰۴)
فر	عاشق به سرزمین معشوق سفر می کند.			
ابزارهای مادی یا معنوی	بهره گیری از ابزار معنوی(نماد و تصویرگری) برای آگاه ساختن معشوق.	دوبیتی خوانی قره العین (همان : ۱/۱۰۶۶)		۱-شجره الدار از ابوالحسن درخواست زر می نماید.(همان : ۲/۲۲۰۰) ۲-معشوق اشعار تغزلی می خواند و عود نوازی می کند. (همان :۲/۲۲۰۸)
پریان و قوای مافوق بشری				
رنج و مرارت- محبوس شدن-ترس- وهم	۱-ترس و وهم خیالی از مردان. (همان: ۲/۱۷۰۰)		۱-وقتی راهزنان عتبه(عاشق) را می کشند ریا(معشوق) خود را از هودج می اندازد و ناله ی سوزناک می کند.(همان: ۲/۱۵۷۷)	
یاریگر واسطه میانجی	وزیر پدر اردشیر واسطه چاره گر است و پیشنهاد تصویرگری بر دیوار قصر را می دهد. واسطه دارای پایگاه سیاسی و قدرت است.			خواهر معشوق(شجره الدار) واسطه است.
موفقیت یا عدم موفقیت واسطه	به وسیله نقاشی که به دستور وزیر (واسطه) بر دیوار قصر کشیده شده که حاکی از گرفتاری پرنده نرینه ای در چنگال شاهین است باور هذیانی معشوق(بی میلی به عاشق) درمان می گردد در نتیجه وصال صورت می گیرد.(همان ۲/۱۶۷۰)			گروه واسطه ها موفق عمل می کنند.

ادامهٔ جدول شماره ۲- عوامل پویایی معشوق

داستان ها / عوامل پویایی (معشوق)	۵-علی بن مجد و کنیزک (زمرد)	۶-بازرگان و زرباجه	۷-حکایت عاشق معصوم	۸-حسن بصری نورالنساء
اجرای نقشه- عوامل عزاری بدل پوشی بی باکی	۱-معشوق که در نقش ملک است خود را به عاشق نمی شناساند و با او مزاح می کند (همان: ۱/۹۰۶) ۲-زمرد لباس شخصی را که شاطرِ کُرد کشته بود؛ می پوشد تا از حبس نجات یابد.(همان: ۱/۹۰۷) ۳-زمرد با بی باکی پادشاه شهری می شود.	۱-کنیزک نقشه ای طراحی می کند تا به بهانه ی خرید کالا به بازرگان نزدیک شود و به وصال عاشق برسد.(همان: ۱/۱۵۴)		
فر	زمرد به سرزمین لاب می رود در جستجوی علی بن مجد است.(همان :۱/۹۰۷)			

پرتال جامع علوم انسانی

ابزارهای مادی یا معنوی	۱- معشوق اشعاری با مضمون رسیدن به علی بن مجد می سراید. ۲-زمرد پیوسته قیمت خود را کم می کرد تا عاشق(علی بن مجد) بتواند او را خریداری نماید. ۳- زمرد بدره ای هزار دینار سرخ به عاشق می دهد. (همان: ۱/۸۸۴)	۱-کنیزک(معشوق) افزون بر بهای آنچه خرید کرده بود می پردازد. (همان: ۱/۱۵۶)		
ربان و قوای مافوق بشری				
رنج و مرارت- محبوس شدن- ترس- وهم	۱-وقتی علی بن مجد، پرده را به بازرگان می فروشد سبب گرفتار شدن معشوق(زمرد) می شود و بازرگان نصرانی او را در قصر زندانی می کند.(همان :۱/۸۸۹) عامل رنج: شرور (بازرگان نصرانی)			۱-خواهر نورالنساء که نورالهدی نام دارد به کنیزکان می گوید تا بازوان نورالنساء را ببندند و قیدهای آهنین بر وی نهند. (همان :۲/۱۸۸۴)
یاریگر، واسطه، میانجی	دلال کنیزک یا زمرد(معشوق) واسطه است به عاشق پیشنهاد می کند «ای خواجه، این کنیزک را شِرا کن.» (همان: ۱/۸۸۴)	واسطه، خادم معشوق است.		خواهر معشوق(نورالهدی) ابتدا شرور است پس از آن که عشق آنها را در می یابد یاریگر می شود. (همان: ۲/۱۷۹۸)
موفقیت یا عدم موفقیت واسطه	دلال موفق عمل می کند.	خادم معشوق موفق عمل می کند.		نورالهدی موجب وصال می شود.

ادامه جدول شماره ۲- عوامل پویایی معشوق

داستان ها / عوامل پویایی (عاشق)	۹-جانشاه و شمسه	۱۰-بدرباسم و جوهره	۱۱-حکایت دو وزیر	۱۲-قمرالزمان و گوهری
عوامل عیّاری بدل پوشی بی باکی	۱-شمسه جواب رد به عاشق می دهد و با گستاخی به جانشاه می گوید این سخنان بگذار از پی کار خویش شو. (همان : ۲/۱۲۱۴)			۱-زن گوهری نقشه ای را طراحی می کند که به شوهرش برچسب انگ و دیوانگی بزند تا از او جدا شود .(همان :۲/۲۲۳۹)
فرس				
ابزارهای مادی یا معنوی		واسطه با طاس جادوی معشوق را به شهر عاشق می رساند.	۱-مضمون اشعار تغزلی انیس الجلیس حاکی از غرور اوست زیرا خود را «معشوق سیمین سرشک» می داند. (همان :۱/۲۱۳) ۲-انیس الجلیس هنگامی که می بیند عاشق(علی نورالدین) تهیدست شده است به او پیشنهاد می کند تا وی را برای فروش به بازار ببرد. (همان: ۱/۲۱۴)	
قوای مافوق بشری		۱-جوهره با جادو بدرباسم را به شکل پرنده ای در می آورد و به جزیره معطشه می فرستد.(همان :۲/۱۷۲۷)		

رنج و مرارت- محبوس شدن- ترس- وهم	۱-موجود دریایی پای شمسه را نیش می زند و باعث مرگ او می شود. (همان: ۲/۱۲۴۷)			۱-عبدالرحمان پدر قمرالزمان که از نیرنگ زن گوهری آگاه می شود او را حبس می کند.(همان: ۲/۲۲۴۳)
یاریگر، واسطه، میانجی		شیخ بقال که واسطه جادوگر و چاره گر است طاسکی می گیرد و می زند عفریت چهار پر ظاهر می شود و جوهره را به سوی شهر جلنار بحریه می برد. (همان : ۲/۱۷۱۰)		زن دلاک واسطه ی سودجو است و نقشه ای طرح ریزی می کند تا زن گوهری به قمرالزمان(عاشق) برسد.(همان:۲/۱۲۲۱)
موفقیت یا عدم موفقیت واسطه		شیخ بقال زمینه را برای دیدار و وصال معشوق فراهم می سازد.		زن دلاک موفق عمل نمی کند زیرا نقش واسطه در عشق ممنوعه کم رنگ است.

۹- نتیجه

در داستان هزار و یک شب، عشق و معشوق پویا، حلقهٔ گمشدهٔ انسان هایند که عاشق را از فردیت نجات می دهد و به تعامل اجتماعی می کشاند و درون شان را بارور و شکوفا می سازد. طبقات مختلف جامعه در قالب گروههایی مانند کنیز یا دختر پادشاه، هر کدام به نحوی در نقش دهی به اجتماع مؤثرند و با طرح دیدگاه های مختلف، منشوری چند ضلعی از اجتماع را به نمایش می گذارند. شخصیت ها، عناصرسازندهٔ داستان های هزارویک شب هستند. با تغییر نگرش که در خود و خواننده ایجاد می کنند، به غنی ساز محتوا و مضمون قصّه ها می پردازند. این عناصر گره خوردگی و درهم تنیدگی بین ساختار و محتوای قصه ها را برقرار می سازند بگونه ای که تفکیک ناشدنی و جذّاب به نظر برسند. در هزار ویک شب هر جا که عاشق به ایستایی می رسد، معشوق با جلوه ها و نمودهای مختلف او را به پویایی و کنش وامی دارد. برای همین است که شخصیّت ها اگر چه نوعی و قالبی هستند امّا درحد خود عینیّت می یابند واز حد تیپ فراتر می روند و یاد وخاطره باقی می مانند. معشوق های پویای هزار و یک شب،واسطه های چاره گر و یاریگر با تکرار کنش های خود،«جهان داستانی» را خلق می کنند در عین آن که بر ساخته ذهن است- با تاکید بر جنبه های غنایی و تغزلی آن-عاشق را به معنی انگاری دعوت می کند. همچنین با همانندی های که از جهان داستانی با «سطح بازسازی» یا «بازنموده شده واقعیت» ایجاد می کنند روند شکل دهی روان شهریار را بازسازی می‌نمایند و الگوی انسان کامل را پیش چشمش به نمایش می گذارند تا از ایستایی رهایی یابد و جلوه ای پویا و پرتپنده بیابد. در داستان هایی که پریان و قوای مافوق بشری حضور دارند؛ نسبت«خواست» و «اشتیاق» عاشق و معشوق را کنشگر می سازد. بنابراین کنش بی باکی عاشق حادثه حبس را در بردارد و این حادثه سبب داستانی شدن رخداد می گردد.

منابع

۱. احمدی، بابک. ۱۳۷۲ **ساختار تأویل متن**. جلد دوم. چاپ دوم. تهران: مرکز نشر

۲. آیخن باوم، بوریس و شکلوفسکی، ویکتور و دیگران. ۱۳۸۵. **نظریه ادبیات (متن هایی از فرمالیست های روسی)**. گردآوری و ترجمه به فرانسه:تزوتان تودروف. ترجمه عاطفه طاهایی. تهران: نشر اختران.

۳. بارونیان، حسن ۱۳۸۹ **شخصیت پردازی در داستان های کوتاه دفاع مقدس**، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس، تهران.

٤. بهار، مهرداد. (۱۳۸۵). **جستاری در فرهنگ ایران** به کوشش ابوالقاسم اسماعیل پور. تهران : اسطوره.

۵. بیات، حسین.(۱۳۸۹) **محوریت قهرمان زن در قصه های عامیانه.(تحلیل افسانه ها به مثابه رویای جمعی زنان)** فصلنامه علمی پژوهشی نقد ادبی س ۳- ش ۱۲ و ۱۱. پاییز و زمستان،صص۸۷ – ۱۱۵.

٦. پراپ، ولادیمیر۱۳٦۸ **ریخت شناسی قصه پریان**، ترجمه فریدون بدره ای، تهران: توس.

۷. پینالت، دیوید ۱۳۹۰ **شیوه های داستان پردازی در هزار و یک شب** ،ترجمه فریدون بدره ای، شرکت نشر کتاب هرمس.

۸. تمیم داری ،احمد، عباسی، سمانه ۱۳۹۱ **نقد و تحلیل ساختاری و نشانه شناسی داستان های عاشقانه هزار و یک شب**، فصلنامه تخصصی سبک شناسی، سال پنجم، شماره اوّل- شماره پیاپی ۱۵ صص ۲۲-۹.

۹. ثمینی نغمه، ۱۳۷۹ ، **عشق و شعبده (پژوهشی در هزار افسان)**، تهران: توس.

۱۰. حرّی، ابوالفضل. ۱۳۸۸، نقد و معرفی کتاب: **روایت شناسی** برشت نقد انگلیسی- آمریکایی: معرفی کتاب **داستان و متن** اثر سیمور جتمن.۱۹۷۸،فصلنامه تخصصی نقد ادبی س۳.ش۸. زمستان (صص۱۹۳-۲۰۸)

۱۱. حسینی، نجمه و دیگران. ۱۳۸۹، **بررسی وجوه روایتی در روایت های هزار و یک شب**. نشریه ادب و زبان. دوره جدید، شماره ۲۷(پیاپی۲٤).

۱۲. حیاتی، زهرا.۱۳۹۵، **اهمیت «ساختار»و «درونمایه» در اقتباس های سینمایی و تلویزیونی هزار و یک شب**، فصلنامه پژوهش های ادبیات تطبیقی،دوره٤، شماره ۲، صص ۱۷- ٤۳.

۱۳. دری، نجمه، و دیگران .۱۳۹۲، **سبک روایت گر در حکایت های هزار و یک شب**. مجله تاریخ ادبیات، بهار و تابستان (۷۲/۳).

۱٤. دهخدا، علی اکبر .۱۳۷۷، **لغت نامه دهخدا**، تهران: دانشگاه تهران.

۱۵. ریکور، پل. ۱۳۸۳، **زمان و حکایت کتاب اوّل**، ترجمه مهشید نونهالی. تهران، انتشارات گام نو، چاپ اول.

۱٦. ریمون کنان، شلومیت. ۱۳۸۷، **روایت داستانی: بوطبقای معاصر**. ترجمه ابوالفضل حرّی. تهران. بنیاد سینمایی فارابی

۱۷. شاهمرادیان ،کامران، ابراهیمی، شایسته .۱۳۹۳، **طبقه بندی و ریشه یابی داستان های عاشقانه هزار و یک شب با رویکرد نقد ساختار گرایی تکوینی**، کهن نامه ادب پارسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره سوم.

۱۸. طسوجی تبریزی، عبدالطیف.۱۳۸۳، **هزار و یک شب**، دو جلد، تهران: هرمس

۱۹. فروغی، صهبا و دیگران .۱۳۹۲، **پی رفت ها، رابطه ها، کارکرد ها در داستان کوتاه**، فصلنامه زبان و ادبیات فارسی، سال ۲۱. شماره ۷٤.

۲۰. کریستین سن، آرتو امانوئل.۱۳۸٦، **افسانه های ایرانیان**، ترجمه ، امیرحسین، اکبری شالچی، تهران : نشر ثالث

۲۱. محجوب، محمد جعفر .۱۳۳٤، **داستان های عامیانه فارسی**: الف الیله و لیله، سخن، سال ششم، شماره نهم، آذر.

۲۲. میرصادقی، جمال .۱۳۷۶، **عناصر داستان**. چاپ سوم. تهران: سخن

۲۳. یونگ، کارل گوستاو .۱۳۸۶، **انسان و سمبل هایش**. ترجمه محمود سلطانیه، تهران: جامی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی